

СУСПІЛЬСТВО: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. ОСОБИСТІСТЬ

DOI : 10.33274/2079-4835-2022-25-2-80-86

УДК 17+342.7:327.36

Ніколенко К. В.,
канд. філос. наук,
доцент
Козинець А. О.,
курсант

Донецький державний університет внутрішніх
справ, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: nikolenkoksenia985@gmail.com.
ORCID; 0000-0002-2091-7823,
e-mail: 3812707649@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕСЕНТИМЕНТУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

UDC 17+342.7:327.36

Nikolenko K. V.,
PhD in Philosophical sciences,
Associate Professor

Donetsk State University of Internal Affairs,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: nikolenkoksenia985@gmail.com,
ORCID; 0000-0002-2091-7823

Kozynets A. O.,
Cadet

e-mail: 3812707649@gmail.com

PHILOSOPHICAL FEATURES OF RESENTMENT IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

***Мета** визначити онтологічні та соціально-культурні особливості ресентименту в умовах російської збройної агресії.*

***Методи:** для вивчення основних складових ресентименту використовувався систематичний метод, при дослідженні різноманітних історично-філософських особливостей дослідження ресентименту застосовувався конкретно-історичний метод, метод порівняльного аналізу було використано при розгляді ресентименту як явища та дослідженні його російських особливостей, економічний метод було використано при аналізі способів виробництва та їх впливу матеріальне рівень громадян росії, застосовано аксіологічний підхід задля визначення наслідків морально-етичних питань ресентименту, морально-етичний метод виступає чинним при розгляді як самого ресентименту так і для визначення соціальних наслідків в результаті повного формування ресентиментного мислення. Науковими принципами дослідження виступають — принцип об'єктивності (при аналізі результатів ресентиментного процесу), детермінізму (використовується для дослідження ресентименту як явища взагалі та використовувався для аналізу соціальних наслідків економічної політики), системності (загальне викладення матеріалу ґрунтується на цілісному сприйнятті ресентименту в системі індивідуальних, соціальних, міжнародних та культурних норм).*

***Результати.** В дослідженні проаналізовано особливості зародження, формування та специфіка прояву ресентименту як індивідуального, так і соціального явища. Здійснено спробу аналізу вихідних факторів російського ресентименту та його результатів при взаємодії з міжнародною спільнотою. Розглянуто аналогові фактори ресентименту такі як образа, ревності, злопам'ятність, страждання, неприйняття, озлобленість, підступність, тощо. Проаналізовано планування помсти як акт-підґрунтя для формування ресентименту. Досліджено незалежність як протилежний ре сентиментові стан та основу нерабствоx психології та поведінки як особи, так і спільноти.*

***Ключові слова:** ресентимент, суспільна свідомість, образа, невдоволення, ворожі настрої, культурний аспект, історична складова.*

Постановка проблеми. В свідомості пересічного українця та в різноманітних медіа постають все частіше питання про природу, особливості та джерело російської агресії як феномена. Багато людей задаються питанням, що ж викликало таку поведінку, чому в люди в масі готові бути не просто свідками, а і виконавцями вбивств та військових дій, як в свідомості пов'язуються як «винні» та ті, хто несе відповідальність, як визначається «справжній винуватець» і чому провина переноситься на зовнішнє джерело, яке не має стосунку (або навіть прямого зв'язку) з предметом суперечки. Так, в одному з інтерв'ю начальник полку «Азов» Богдан Кротевиц зазначив, що не розуміє чому саме американський народ, країна пов'язуються напряму з внутрішніми російськими проблемами, або звідки виникає ідея про конкретну провину конкретних осіб. Більшість відповідає на це питання, ставлячи на чолі поняття *resentment* та шукаючи коріння сучасних проблем не просто в минулому, а намагаючись здійснити спробу глибинного аналізу та продемонструвати дію інструментів *resentment* на практиці.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблема ресентименту була поставлена С. Керкегором, визначені основні особливості Ф. Ніцше, проаналізовані соціально-психологічні рівні та визначені складові М. Шелером, в українській філософській традиції явище ресентименту як вихідної складової для саме такого протікання війни були визначення С. Дацюком та Т. Лютим. Проте, залишаються невизначеними специфічні особливості російського ресентименту саме в щодо сучасної України.

Мета статті — розкрити взаємозв'язок та взаємозалежність філософських вчень про ресентимент, його морально-етичний компонент, складові та основні структурні елементи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «ресентимент» було вжито в середині XIX століття датським філософом Сереном К'еркегором, що мало як філософський так і психологічний контекст та позначало явище, яке виникає в нетворчі, аморфні часи та проявляється у надмірному прояві рефлексії призводячи до того, що просте населення придушує перетворювальний початок в активних людях, що прагнуть перетворень та змін [1]. Для філософа поняття ресентименту було сконцентроване на нерозумінні народом якихось творчих, незвичайних ініціатив та проявів перетворювального характеру певними, окремими особистостями. С. К'еркегор не переносив акцент на всезагальний характер нації, не визначав інших особливостей ресентименту, а застосовував його як термін для позначення прірви між креативною особистістю та народом та демонстрував поняттєвий аспект терміну — що зменшує моральну складову у звичних поняттях, прибираючи ті значення, які історично були визначальними, а сучасний стан речей змінює звичний хід думки людей. Так ресентимент може проявлятися не тільки на соціальному, а і на індивідуально-психологічному рівні та позначати навіть вікові особливості, різність поколінь та обумовлювати конфлікти та неприйняття за віковою ознакою.

Починаючи від Серена К'еркегора навіть ведеться традиція використання французького терміну «*Ressentiment*», бо перекладу на національні мови не існує. Є наближені аналоги, які можна назвати як образа, ревності, злопам'ятність, страждання, неприйняття, озлобленість тощо, та навіть всі вони не розкривають того явища, про яке йдеться в самому терміні «*ressentiment*». Вводиться навіть термін «реваншизм» як не повний синонім, але близьке за змістом поняття, через те, що ресентимент також

констатує наявність зламаної волі, пригніченого статусу та вимагає встановлення «історичної справедливості», виправлення всіма можливими способами. Різноманітні дослідники намагаються не просто проаналізувати з філологічної, психологічної, філософської, соціологічної або культурологічної точки зору це поняття, а виділити його сутнісні ознаки та властивості. Тобто ресентимент є наслідком моральної площини та залежить від пошуків сучасних моральних складових та всієї історичної спадщини, що аналізується з певною долею ностальгії, жалю, шкоди та неможливості повернути минулі часи.

Надамо визначення ресентименту (фр. *ressentiment* від лат. *Re* — повтор і фр. *Sentiment* — почуття) — ненависть і ворожість, що виникають з відчуття власної неповноцінності до причини своїх невдач; безсила злоба [2]. Отже словник іншомовних слів надає визначення та вказує на етимологію терміну, але також подається і додаткова інформація, де вказується на зв'язок з такими поняттями як апатія, мораль та етика. Отже поняття ресентименту є таким, що з моральної сфери та обумовлює різноманітні соціальні явища та процеси, на нашу думку, також містить і важливу частку економічної складової.

Найбільш структуроване та систематичне вивчення ресентименту представлено в дослідженні Сергія Дацюка «Усе зло від ресентименту», робота представляє собою статтю на інформаційному порталі «Українська правда», в якому аналізуються філософські особливості, історичні нюанси та, власне, кроскультурні особливості ресентименту [3]. З огляду на соціальний запит дослідження представлене в періодичному виданні та має вільний доступ для аналізу. Разом тим, все ж залишається потреба для аналізу як феномена ресентименту як явища, так і його російський контекст. Філософ стверджує, що для будь якої нації ресентимент є властивим та має специфіку прояву, враховуючи історичну спадщину та сучасні особливості, переважно пов'язані з економічною складовою.

Спроба аналізу причин, більш глибоких підстав для військової, збройної агресії констатується філософом шляхом аналізу економічних підвалин сучасного суспільства, досліджується не стільки моральний аспект поведінки сучасних людей, скільки економічне підґрунтя такої поведінки.

«Ресурсне прокляття сьогодні розуміється дуже обмежено — як парадокс ресурсного достатку. Тобто велика кількість ресурсів не сприяє, а уповільнює розвиток, бо не підвищує, а знижує мотивацію до змін. Цей парадокс формулюється виключно економічним чином. Однак у ресурсного прокляття існують ще три гуманітарні парадокси. Другий парадокс — неконвертація достатку. Це означає, що достаток одного ресурсу призводить не до поповнення інших ресурсів, а до зростання монополізму та збільшення агресії та проєкції ресурсного диктату на всі інші сфери життя. Інакше висловлюючись, достаток деякого ресурсу призводить до створення абсолютної зброї та гуманітарної агресії, а чи не повного благоденства. Третій парадокс — використання абсолютної зброї не для захисту миру-як-невійни, а для консервації світу-як-цілого, в якому можливе довження достатку проклятого ресурсу. Консервація світу як цілого породжує ресурсну імперію з військовою та гуманітарною агресією. Метою військової агресії є ресурсна територіальна експансія. Метою гуманітарної агресії є не договірний примусова спільність, інтелектуально-культурне придушення колоніальних околиць в ім'я проклятого ресурсу» [4]. Так, економічний фактор постає не просто як відсутність необхідного матеріального достатку, а як специфічний інструмент впливу, політичного тиску, вирішення різноманітних міжнародних питань, де цей ресурс використовується, навіть, можливо, і на шкоду своїм громадянам.

Сучасні дослідники-науковці намагаються надати різноманітні можливі варіанти не просто сценаріїв розгортання можливого майбутнього, а представити повноцінний, всебічний аналіз як аналізу поточної ситуації так і дослідження глибинних проблем та підстав виникнення такої поведінки. Цілком можливо заключити, що стиль поведінки агресора, настрої мас та поточна ситуація розгортання російської збройної агресії на території України є наслідком саме ресентименту. Бо моральний комплекс питань, що включає в себе це явище дає можливим представити ступінь озлобленості та готовності на крайні міри, якими і виступає застосування зброї та винищення українців.

Але, повертаючись до історичного розгляду філософської концепції ресентименту, для повноти картини важливо зрозуміти особливості подальшого дослідження феномену ресентименту в науковій традиції. Саме тут постає важливе дослідження не тільки ресентименту як явища а і комплексного розуміння моралі, суспільної психології, яку було досліджено в роботах Фрідріха Ніцше. Філософ дискутував з Сереном К'єкегором, щодо певних аспектів даного явища, зокрема якщо останній розглядав ресентимент як явище де народ не погоджується з тими, хто намагається якимось відокремлюватись з натовпу, то для Ф.Ніцше головну роль відігравало прагнення висловити неузгодженість з володарями. Тобто, хоч і контекст різний але, спільна риса простежується у вигляді формування відчуттів заздрості, злості від неможливості мати те, чого ти ніколи не зможеш мати. Ідея власної виключності, обраності та своєрідності виступає дуже важливою, бо з відчуттями неможливості досягнути певного рівня ресентимент полягає в усвідомленні деякої специфічності (особистісно чи соціальної, в залежності від виду ресентимента).

Особливість народу, всі прояви в контексті історичної спадщини Ф. Ніцше також сприймаються специфічно — філософ піддає їх суворій критиці з моральної ж точки зору. «Історичне чуття (чи здатність швидко вгадувати ієрархію оцінок, за якими жив певний народ, певне суспільство, людина, «пророчий інстинкт» щодо зв'язків між оцінками, щодо відносин авторитету вартостей і авторитету сил, що діють у суспільстві) — те історичне чуття, на яке ми, європейці, посилаємось як на свою особливість, — прийшло до нас як наслідок чарівного й божевільного напівварварства, в яке Європу штовхнула демократична веремія верств та рас, і відоме — як шосте чуття — тільки XIX ст.» [5, 116]. На думку Ніцше «сучасні» люди вимушені жити в минулому, вихвалитись незрозумілими здобутками (в контексті того, що вони безпосередньо жодних стосунків до цього не мають), а це процес він називає бродінням в лабіринтах «незавершених культур».

Філософ не просто говорить про відсутність почуття міри у сучасних йому людей, він також аналізує суспільство як вершника, що не керує своїм конем, через те, що ним опускаються поводи «перед безмежним». В роботі «Про генеалогію моралі» Ф. Ніцше розглядає цікавий момент, пов'язаний з невичерпністю пізнання, акцентуючи увагу на тому, що «Нехай народ вірить, ніби пізнавати означає дізнаватися до кінця...» [5, 21]. Тобто підкреслюється думка про складність, деяку неоднозначність самого процесу пізнання, дана думка формулюється як порада філософам, проте цілком очевидною може бути теза, направленість процесу сприйняття на сам суб'єкт, що пізнає і так яких змін він зазнає при цьому, як раз свідчить про рівень його досвідченості. Тобто слабкі (бо не мають достатнього інтелектуального рівня для осягнення складних речей і тому концентруються на спрощенні), ті що спираються виключно на історичну спадщину та підкреслюють її особливість та специфічність переважно не маючи сучасних приводів для гордості належать до осіб, що сповідують рабський тип свідомості. Тобто як би не підкреслювалась вибірковість і особливість через здобутки минулого, якщо не має приводу для гордості в сучасності, якщо світогляд базується на

самоприниженні, на відчутті своєї меншовартості — то це все і виступає приводом для розуміння підстав для формування такого явища як ресентимент.

Отже, для особистості ресентимент проявляється в неможливості проявити собі або через усвідомлення марності таких спроб змінити щось на краще, досягти певних змін у своєму житті, ресентимент може проявлятися навіть просто в відчуттях заздрості, злостивої мстивості, безсилої злоби на «винуватця» своїх бід. Але, фактично є цілком можливим, що така особа (або група осіб, або спільнота, нація, країна) взагалі не несе відповідальності за ситуацію, ніяк на неї не впливає в теперішньому, і точно від неї не залежить існування реальних проблем, фактичних негараздів з якими людина, що переживає відчуття ресентименту живе та має їх здолати. Сліпе перекладання відповідальності на зовнішнього «винуватця», прагнення плекати образу та пред'являти історичні рахунки. Також в процесі ресентименту як соціального явища відбувається майже цілковита відмова від цінностей, моральних ідеалів та життєвих орієнтирів «ворога». Людина чи соціум втрачають можливість запозичити (чи хоча б просто побачити) певні позитивні аспекти діяльності іншого соціуму чи особи. Це повне занурення в тотальний негатив, призначення винуватих і неспроможність побачити сильні сторони свого опонента.

Саме це явище Фрідріх Ніцше і називав ресентиментом: «Повстання рабів у моралі починається з того, що ressentiment сам стає творчим та породжує цінності» [5, 205]. Філософ називає ресентиментом реакцію осіб, що не здатні на справжні вчинки і які вбачають своє призначення в приховуванні за справжньою помстою. Та необхідно відмітити, що для Ніцше ресентимент був не простою формулою у вигляді добрий-поганий, він вважав, що за певних умов змінення моралі, тобто розгляду тих самих фактів, але під іншим моральним кутом дає змогу побачити, що ці два поняття можуть мінятися сенсом — добрий стає поганим, а поганий — добрим. Все залежить від моральних складових, з підстав яких здійснюється сприйняття.

Ніцше виділяє і прямо протилежне поняття ресентименту — незалежність, прагнення свободи: «Незалежність — талан небагатьох, привілей сильних. А хто, нехай із найповнішим правом, однак не маючи реальної потреби, домагається незалежності, той доводить, що він, мабуть, не тільки сильний, а й сміливий до непогамовності». [5, с. 34]. Отже відстоювання незалежності розуміється здатність долати ресентимент, як спосіб, що може дати людині, або спільноті змогу подолати труднощі, що пов'зані з перекладанням на чужі плечі відповідальності, обов'язків, тощо. Звичайно, що тотальному осуду піддається рабська психологія та особливості поведінки, на це Ніцше говорить: «бо рабові, власне, хочеться безперечного, він розуміє тільки тиранічне, навіть у моралі, він любить, як і ненавидить, без нюансів, до найдальших глибин, до болю, до хвороби, і чимало з його *прихованих* страждань повстає проти шляхетного смаку, який, здається, заперечує страждання» [5, с. 49]. Тобто різноманітні страждання, витривалості, терпіння розуміються філософом як частина рабської свідомості, як відсутність необхідного рівня мислення вільної людини, не отруєної явищем ресентименту.

Дослідження Ф. Ніцше отримали подальшого розроблення в роботі М. Шелера «Ресентимент в структурі моралей» де філософ розглядає ресентимент як психолого-соціальний аспект діяльності людей та аналізує види ресентименту. Він аналізував соціальну нерівність як таку, та визначав, що для особистості є природнім — заздрити чиємусь успіху, а через негативне сприйняття заздрості необхідно якось компенсувати це. Тому і виникають різноманітні полемічні ситуації, публічні виступи, де можуть осуджуватись певні явища, що самі по собі не мають негативного забарвлення, проте їх такими можна вважати через моральний контекст таких публічних дебатів (або монологів). Але, якщо втрачається надія, або віра в краще вже не працює, то з'являється ресентимент.

«Ресентимент — самоотруєння душі, що має цілком визначені причини і наслідки. Воно представляє собою довготривалу психічну установку, що виникає в наслідок систематичної заборони на висловлення відомих душевних рухів та афектів, самих по собі нормальних, та таких що відносяться до основного змісту людської натури, — заборони, що породжує схильність до визначених ціннісних ілюзій та відповідним оцінкам. В першу чергу, маються на увазі такі душевні зрушення та афекти як спрага та імпульс помсти, ненависть, злоба, заздрість, ворожість, підступність» [6, с. 18]. Для Макса Шелера ресентимент — природно негативне явище, що проявляється в потуранні людським слабостям та проявляє всі найнегативніші рухи внутрішньої особистісної сили. Звичайно, філософ розглядає саме особистісний рівень ресентименту, як початкове розуміння джерел соціальних проявів цього явища. І в процесі встановлення особливостей формування ресентименту на особистому рівні, М. Шелер доходить висновку, що імпульс помсти (як втаємничена образа за щось) проявляється після певного каталізаторного фактору. Власне імпульс до помсти філософ і називає відправним пунктом ресентименту. Бо прямий удар після образи не призводить до формування такого явища як імпульс помсти, в якому акумулюються всі фактори ресентименту — злість, образа, не добропорядність, підступність.

Висновки. Отже, сучасні воєнно-соціальні проблеми викликають необхідність дослідження ресентименту, для більш глибокого і системного вивчення цього явища, з метою зрозуміти налаштування ворога України, та специфіку його поведінки. Це визначення може мати перспективи в усвідомленні таких понять як межі агресії, засоби впливу на свідомість народу, спосіб вирішення наявних протистоянь. В цілому філософський аналіз ресентименту як явища надає можливість усвідомити його приналежність та визначити його наявність як одну з ключових особливостей масової свідомості всього російського народу. Проаналізовані концепції демонструють не просто сутність феномену ресентименту, а розкривають особливості формування ідеї зовнішнього ворога для російської федерації, мотивів крайніх дій та мір через глибокий аналіз формування явища ресентименту та процесів його укорінення в свідомості людей, можливих сценаріїв майбутнього до якого здатен вдатися агресор. Перспективами дослідження можуть виступити подальші сценарії пошуку оптимальних шляхів вирішення соціальних конфліктів після перемоги України з врахуванням особливостей і специфіки саме російського ресентименту.

Список літератури

1. Kierkegaard 1962 — Kierkegaard S. The Present Age (1846). *The History Guide. Lectures on Twentieth Century Europe*. URL : http://www.historyguide.org/europe/present_age (дата звернення 26.12.2022).
2. Словник іншомовних слів. URL : <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=15873&action=show>.
3. Дацюк С. Чому я виступаю за денуклеаризацію Росії? Хвиля : електронний ресурс. URL : <https://hvylya.net/uk/analytics/264752-sergey-dacyuk-pochemu-ya-vystupayu-za-denuklearizaciyu-rossii> (дата звернення 26.12.2022).
4. Дацюк С. Усе зло від ресентименту. Українська правда. Блог від 11 лютого 2022, 08:38 URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/6206047ca6715> (дата звернення 26.12.2022).
5. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. 320 с.
6. Scheler, Max. *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen. Vom Umsturz der Werte*:

Abhandlungen und Aufsätze durchgesehene Aufl age / herausgegeben von Maria Scheler. Bern: Francke Verlag, 1955. 450 S.

References

1. Kierkegaard 1962 — Kierkegaard S. The Present Age (1846). *The History Guide. Lectures on Twentieth Century Europe*. Available at: http://www.historyguide.org/europe/present_age.
2. *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Available at: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=15873&action=show>.
3. Datsiuk, S. (2022). *Chomu ya vystupaiu za denuklearyzatsiiu Rosii?* [Why do I advocate denuclearization of Russia?]. *Khvyliya: elektronnyi resurs* [Wave: electronic resource] Available at: <https://hvyliya.net/uk/analytics/264752-sergey-dacyuk-pochemu-ya-vystupayu-za-denuklearizaciyu-rossii>.
4. Datsiuk, S. (2022). *Use zlo vid resentymentu* [All evil comes from resentment.]. *Ukrainska Pravda* [Ukrainian truth] Available at: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/6206047ca6715>.
5. Nitshe, F. (2022). *Po toi bik dobra i zla. Henealohiia morali* [On the other side of good and evil. Genealogy of morality] / trans. by A. Onyshko. Lviv, Litopys Publ., 320 p.
6. Scheler, Max. (1955). *Das Ressentiment im Aufbau der Moralen. Vom Umsturz der Werte: Abhandlungen und Aufsätze durchgesehene Aufl age* / herausgegeben von Maria Scheler. Bern, Francke Verlag, 450 S.

Дата надходження рукопису 30.11.2022

Objective. *The objective of the article is to determine the ontological and socio-cultural features of resentment in the conditions of Russian armed aggression.*

Methods. *A systematic method is used to study the main components of resentment; a concrete-historical method is applied when studying various historical and philosophical features of the study of resentment; the method of comparative analysis is used when considering resentment as a phenomenon and studying its Russian features; an economic method is applied for analyzing ways of production and their influence on the material level of Russian citizens; an axiological approach is applied to determine the consequences of moral and ethical issues of resentment; the moral and ethical method is valid when considering both resentment itself and for determining social consequences as a result of the full formation of resentment thinking. The scientific principles of the research are the principle of objectivity (when analyzing the results of the resentment process), determinism (used to study resentment as a phenomenon in general and used to analyze the social consequences of economic policy), systematicity (the general presentation of the material based on the holistic perception of resentment in the system of individual, social, international and cultural norms).*

Results. *The study analyzes the features of the emergence, formation and specifics of the manifestation of resentment as an individual and social phenomenon. An attempt is made to analyze the initial factors of Russian resentment and its results in interaction with the international community. Therefore, modern military and social problems call for the research of resentment, for a deeper and systematic study of this phenomenon, in order to understand the configuration of the enemy of Ukraine, and the specifics of his behavior. The results may have prospects in the understanding of such concepts as the limits of aggression, the means of influencing the consciousness of the people, and the way of solving existing confrontations. In general, the philosophical analysis of resentment as a phenomenon provides an opportunity to realize its belonging and to determine its presence as one of the key features of the mass consciousness of the entire Russian people. The analyzed concepts demonstrate*

not just the essence of the phenomenon of resentment, but reveal the peculiarities of the formation of the idea of an external enemy for the Russian Federation, the motives of extreme actions and measures through a deep analysis of the formation of the phenomenon of resentment and the processes of its rooting in the minds of people, possible scenarios of the future to which the aggressor is capable of resorting.

Key words: *resentment, social consciousness, resentment, dissatisfaction, hostile attitudes, cultural aspect, historical component.*